

Меміш О. М.

ORCID: 0000-0003-1838-4877

кандидат історичних наук,

старший викладач кафедри археології

та спеціальних галузей історичної науки

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

м. Черкаси, Україна

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЩОДО РОЗВ'ЯЗАННЯ «КУРДСЬКОГО ПИТАННЯ» (1920-ті – ПОЧАТОК 2000-Х рр.)

Ключові слова: Європейський Союз, «копенгагенські критерії», «курдське питання», курдський опір, Турецький Курдистан, Робітничка партія Курдистану.

У своєму історичному розвитку «курдське питання» в Турецькій Республіці пройшло низку етапів. Їхні хронологічні рамки визначаються, з одного боку, політичними, соціально-економічними процесами, як у самому Турецькому Курдистані та в курдському суспільстві, так з другого боку – змінами, що відбувалися в міжнародних відносинах, включаючи і Близький Схід.

В цілому історію курдського руху в Турецькій Республіці можна умовно розділити на наступні етапи.

Перший – з 1923 р. до початку 1960-х рр., який характеризувався стихійною боротьбою, що періодично виливалася в збройні, але слабо організовані та підготовлені, повстання, які жорстко придушувалися турецькою армією. Найбільші повстання курдів у 1925, 1929 та 1937 роках були жорстко придушені центральною владою, хоча опір курдів у цей період за своєю суттю представляв боротьбу релігійно-племінних об'єднань та груп (переважно сільських) з централізацією управління та контролем на місцях, а не з турецькою державою як такою.

Другий етап – з початку 1960-х рр. до 1984 р. відрізнявся від попереднього тим, що в умовах досить широкої за турецькими мірками демократії, незважаючи на постійні репресії, на місце історичних до цього розрізнених і нечисленних політичних організацій прокурдського штибу, прийшли масові і достатньо організовані політичні партії. У цей час відбувалося розширення соціальної бази лівих політичних рухів. Це було пов'язано з тим, що в умовах вкрай безправного становища, з одного боку, і люмпенізації населення Турецького Курдистану, з другого, всі можливі ідеї класового звільнення, встановлення істинно народної

демократичної влади здавалися багатьом стрижневими, здатними вирішити всі проблеми курдів. Однак, більшість партій практично незабаром після офіційного початку своєї діяльності заборонялася турецькою владою.

Третій етап 1984–1999 рр. – озброєне протистояння Робітничої партії Курдистану (РПК) та турецької держави. Після військового перевороту 1980 р. гострота «курдського питання» багато в чому пов'язана з безкомпромісною позицією влади невизнання будь-яких прав за курдами. В цих умовах курдський рух у Туреччині приймав дедалі радикальніші форми. З серпня 1984 р. Робітничая партія Курдистану (створена в середині 70-х років) відкрито розпочала повстанську боротьбу проти влади в Турецькому Курдистані. Зі свого боку турецький уряд значно посилив репресії проти курдів. Поступово окремі збройні сутички між бійцями РПК та урядовими військами переросли у повномасштабну громадянську війну у південно-східних районах країни. З того часу Турецький Курдистан перетворився на нове постійне вогнище напруженості на Близькому Сході. Жодній із протиборчих сторін не вдавалося взяти гору: курдам – домогтися визнання прав на самовизначення, а Анкарі – зламати курдський опір, що міцнішав. Багаторічна кровопролитна війна проти курдів посилювала економічні та політичні труднощі, що переживалися Туреччиною, породжувала екстремізм, що дестабілізував її політичну систему. Арешт і суд над лідером Робочої партії Курдистану А. Оджаланом викликав сплеск інтересу до курдської проблеми в усьому світі.

Четвертий етап – кінець 1999 р. – 2004 р. Розглянутий період історії курдського руху можна назвати часом втрачених можливостей [1, с. 237]. Після того, як у 1999 році був схоплений лідер РПК А. Оджалан, багатьом здавалося, що настав перелом у протистоянні турецької армії та курдської організації. РПК оголосила про одностороннє припинення вогню і заявила про перегляд своєї політичної концепції, зміни у стратегії та тактиці боротьби. Їхній відступ було сприйнято в Анкарі як остаточна перемога над РПК. У період, що розглядається, відбувалася подальша інтернаціоналізація «курдського питання», безпосередньо пов'язаного з подіями в сусідньому Іраку. Широкомасштабна військова операція міжнародної спільноти на чолі з США та Великобританії, що розпочалася у березні 2003 р., безсумнівно змінила геополітичну ситуацію в регіоні Близького та Середнього Сходу. Продовжуючи наголошувати на силовому придушенні, Туреччина не доклала жодних зусиль для вирішення курдської проблеми, а лише на якийсь час приглушила протиріччя, загнала їх углиб своєї державної системи, не рахуючись з тим, що вони з часом знову можуть дати про себе взнаки новим витком ескалації напруженості. Тож не дивно, як це було вже неодноразово раніше, що ставка турецької влади на силу породила нову хвилю курдського опору.

П'ятий етап 2004 – 2009 рр. У зв'язку зі зміною геополітичної ситуації на Близькому Сході керівництво РПК 1 червня 2004 року оголосило про початок збройного опору і припинення виконання введеного ними ж мораторію.

Шостий етап 2009 р. – до сьогодні. Період характеризується спадом терористичної активності курдів та переходом сторін до мирного врегулювання «курдського питання».

Вищевикладене надзвичайно важливе з огляду на те, що з початку 1990-х рр. «курдське питання» увійшло до числа базових тем переговорів Анкари з Євросоюзом. Теракти на південному сході Туреччини, жорсткі заходи щодо цивільного населення курдських районів, на території яких діяв спеціальний режим надзвичайного стану – все це пояснювало увагу Брюсселя до турецьких курдів. Однак, цього все ж таки було недостатньо для перетворення «курдського питання» на один із ключових сюжетів переговорів про вступ до ЄС. Головну роль у міжнародній політизації конфлікту відіграли курдські активісти-правозахисники, які широко використовували всілякі політичні та правові механізми різних Європейських міжнародних організацій для фіксації правопорушень щодо курдської меншості, відстоювання своїх прав та тиску на уряд з метою ініціювати політичні перетворення [2].

За 1990-ті роки у курдів сформувався символічний образ «Європи», готової допомогти їм у боротьбі за справедливість та власну державність. Це поняття конкретизувалося не в самому ЄС, як моделі загальноєвропейської держави, а в таких структурах, як Європейський суд з прав людини. У той час як турецькі суди воліли дивитися крізь пальці на факти порушень базових прав і свобод турецьких курдів, юристи з Діярбакира (суспільно-економічного та культурно-освітнього центру турецького Курдистану) за підтримки британських правозахисників та допомоги представників курдської діаспори в Європі успішно налагодили механізм відстоювання прав курдів у Страсбурзі. Ухвали, які виносив Європейський суд у 1990-і роки на адресу уряду Туреччини, фіксували масштабні порушення прав цивільного населення курдських районів та численні факти уникнення відповідальності винних у цих порушеннях.

Рішення Європейського суду негативно відбивалися на міжнародному іміджі Туреччини і певним чином спростовували твердження офіційної Анкари про те, що сили безпеки займаються виключно боротьбою з терористами. Однак, це не надто позначилося на суттєвому пом'якшенні суспільно-політичної та безпекової напруженості в регіоні. Лише подальше зміцнення перспективи вступу Туреччини до Євросоюзу, активізація переговорів із Брюсселем у 1999 р. та адміністративно-політичні реформи в рамках «копенгагенських критеріїв» відкрили новий коридор можливостей для стабілізації, а потім і пом'якшення напруженості в регіоні. Як це було, наприклад, і після закінчення Другої світової війни, коли Туреччина, яка стала однією з країн-засновників ООН та

перших членів Ради Європи, ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини, прагнучи тим самим підкреслити свою відданість принципам сучасного світу та західної цивілізації. Можна згадати, у зв'язку з цим, і кінець 1980-х років, коли Тургут Озал надав громадянам Туреччини право звертатися до Європейського суду з прав людини, щоб поліпшити імідж Туреччини в очах західних політиків та підвищити шанси на вступ країни до ЄС [3, с. 51–72].

Реформи, на яких наполягав Брюссель, були спрямовані на зміцнення демократичних інституцій та встановлення контролю за дотриманням прав людини. Все це сприймалося більшістю турецького суспільства досить позитивно, з урахуванням перспективи повноправного членства в ЄС та нових можливостей для економічного розвитку. Невирішене курдське питання виступало серйозною перешкодою на шляху реалізації європейських амбіцій Анкари. Визнання базових цивільних прав курдської меншини виглядало розумною платою за вступ до єдиної Європи.

Однак, такі поступки могли задовольнити курдів тільки на початковому етапі. До 2000-х років, коли курдські райони на сході та південному сході Туреччини керувалися в особливому режимі надзвичайного стану, вимоги курдів здебільшого обмежувалися захистом базових цивільних прав. На той час політичні вбивства та позасудові розправи, примусове переселення та інші акти насильства з боку сил безпеки щодо курдів були звичайною практикою. Курдські політики та прихильники РПК вважали припинення перманентної напруги та конфлікту, повернення до нормального життя на південному сході Туреччини головним пріоритетом. Європейські представники розглядали це як задоволення законних прав курдів та обов'язок влади країни, яка претендує на членство в ЄС [4, с. 51].

Переломним моментом у стосунках Турецької держави та курдських меншин став 1999 рік, коли 12 грудня на саміті Європейської Ради у Гельсінкі Туреччина була офіційно визнана кандидатом на членство в ЄС. Цим було започатковано принципово нові підходи турецької держави до всебічної позитивної співпраці з широкими колами курдської спільноти.

Література:

1. Somer M. Turkey's Kurdish Conflict: Changing Context, and Domestic and Regional Implications. *The Middle East Journal*. № 58 (2). 2004.
2. Turkey's Accession to the EU: – Kurdish Human Rights Project. (<https://www.khrp.org/>).
3. Кудряшова Ю. С. Турция и Европейский Союз: история, проблемы и перспективы взаимодействия. М., 2010. 364 с.
4. Vardan Ö. Turkey EU Relations and Democracy in Turkey: Problems and Prospects. *Turkish Policy Quarterly*. 2009. № 1. P. 49–57.